

Vergaderjaar 2019–2020

31 936

Luchtvaartbeleid

Q

VERSLAG VAN EEN MONDELING OVERLEG

Vastgesteld 4 december 2019

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking¹ en de vaste commissie voor Infrastructuur, Waterstaat en Omgeving² hebben op 5 november 2019 overleg gevoerd met Staatssecretaris Visser van Defensie over:

- **verslag van een nader schriftelijk overleg met de Staatssecretaris van Defensie inzake aanvullende vragen Eerste Kamer over het project «Militair Radarstation Herwijnen» (EK 31 936, M);**
- **verslag van een schriftelijk overleg met de Staatssecretaris van Defensie inzake besluit tot toepassing van de Rijkscoördinatieregeling ten behoeve van het project «militair radarstation Herwijnen» (EK 31 936, K);**
- **overzicht aangenomen moties en overgenomen motie Tweede Kamer Project militair radarstation Herwijnen – 190924;**
- **Tweede Kamer – verslag algemeen overleg Project militair radarstation Herwijnen d.d. 11 september 2019;**
- **Tweede Kamer – conceptverslag algemeen overleg Project militair radarstation Herwijnen d.d. 4 september 2019;**
- **brief regering; Besluit tot toepassing van de Rijkscoördinatieregeling ten behoeve van het project militair radarstation Herwijnen (31 936, I/637)**

¹ Samenstelling **Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking**: Faber-van de Klashorst (PVV), Ganzevoort (GL), Van Apeldoorn (SP) (*voorzitter*), Van Dijk (SGP), Jorritsma-Lebbink (VVD), Knapen (CDA), Oomen-Ruijten (CDA), Koole (PvdA), Teunissen (PvdD), Van Rooijen (50PLUS), arbouw (VVD), Van Ballekom (VVD) (*1^e ondervoorzitter*), Beukering (FvD), Bezaan (PVV), Dittrich (D66), Gerbrandy (OSF), Huizinga-Heringa (CU) (*2^e ondervoorzitter*), Karimi (GL), Kluit (GL), Moonen (D66), Van Pareren (FVD), Vos (PvdA), De Vries (Fractie-Otten), Van Wely (FVD)

² Samenstelling **Infrastructuur, Waterstaat en Omgeving**: Atsma (CDA), De Boer (GL), Van Dijk (SGP), Nooren (PvdA) (*ondervoorzitter*), Pijlman (D66), Klip-Martin (VVD), Baay-Timmerman (50PLUS), A.J.M. van Kesteren (PVV), arbouw (VVD), Beukering (FVD), Bezaan (PVV), Crone (PvdA), Dessing (FVD), Geerdink (VVD), Gerbrandy (OSF), Janssen (SP), Kluit (GL), Meijer (VVD) (*voorzitter*), Moonen (D66), Nanninga (FVD), Nicolai (PvdD), Pouw-Verweij (FVD), Prins-Modderaar (CDA), Recourt (PvdA), Rietkerk (CDA), Rookmaker (Fractie-Otten), Vendrik (GL), Verkerk (CU)

- **besluit van de Staatssecretaris van Defensie tot toepassing van de Rijkscoördinatieregeling ten behoeve van het project Militair Radarstation Herwijnen;**
- **Luchtvaartbeleid (31 936).**

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking,
Van Apeldoorn

De voorzitter van de vaste commissie voor Infrastructuur, Waterstaat en Omgeving,
Meijer

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking,
Van Luijk

Voorzitter: Van Apeldoorn
Griffier: Van Luijk

Aanwezig zijn dertien leden der Kamer, te weten: Van Apeldoorn, arbouw, Huizinga-Heringa, Ganzevoort, Koole, Moonen, Rietkerk, De Vries, Gerbrandy, Nicolaï, Dessing, Van Rooijen en Teunissen,

en Staatssecretaris Visser van Defensie.

Aanvang 14.34 uur.

De **voorzitter**: (geen geluid van begin vergadering) Mogelijk hebben we ook deels dezelfde vragen, dan kunnen andere fracties weer op uw antwoord voortbouwen. Dat is, wat mij betreft, de orde der dingen. Als iedereen daarmee akkoord is, zou ik nu graag het woord aan de Staatssecretaris willen geven.

Staatssecretaris **Visser**: Dat is prima. Misschien dat de heer naast mij zich zelf zou willen voorstellen? Dat is misschien het handigst.

De heer **Dick van Ingen**: Ik ben commodore Dick van Ingen, directeur Integraal Beleid bij de bestuursstaf van Defensie.

De **voorzitter**: Dank. Misschien moet ik nog even iets zeggen wat ik net ben vergeten te zeggen, namelijk dat dit overleg betrekking heeft op één enkel onderwerp, waar wij al een aantal weken over spreken als commissie: de toepassing van de Rijkscoördinatieregeling ten behoeve van project militair radarstation Herwijnen. Daarover had deze commissie nog nadere vragen aan u. Er is ook eerder gecommuniceerd wat onze zorgen en vragen zijn. Ik geef u nu graag het woord en dan is het aan de commissie om die nadere vragen te stellen. Gaat uw gang, Staatssecretaris.

Staatssecretaris **Visser**: Dank u wel. Dank voor deze gelegenheid, want er was inderdaad wat correspondentie tussen ons beiden. Het onderwerp is ook uitgebreid in de Tweede Kamer behandeld in een algemeen overleg en een VAO, waar ook een aantal toezeggingen zijn gedaan richting de Kamer. Misschien is het goed om daarmee te beginnen, want ik begreep van u dat u vooral iets wilde weten over de urgentie en over de procedure zelf. Het lijkt me goed om daar een korte toelichting op te geven en om te kijken welke vragen er zijn.

Zoals u weet en ook in de brieven is aangegeven, hebben wij twee militaire radarstations in Nederland, eentje in Wier en eentje in Nieuw Milligen. Die zijn meer dan 40 jaar oud en moeten dus vervangen worden. Dat valt binnen de taak die wij als Defensie hebben om het luchtruim te beschermen, en niet alleen dat van ons, maar ook dat van het NAVO-bondgenootschap. We moeten ervoor zorgen dat wij in staat zijn om te detecteren wat er in de lucht gebeurt, maar ook om daar adequaat op te reageren. Daar hebben we twee radarstations voor. Die lopen allebei op hun laatste benen, want ze zijn meer dan 40 jaar oud. Dat betekent dat de fabrikant bepaalde onderdelen niet meer maakt. Reserveonderdelen zijn er dus ook niet meer. Als iets kapot gaat, dan kan ik er niet meer voor instaan dat de benodigde reserveonderdelen er zijn, dat de radarstations dus ook werken en dat daarmee de bewaking van het luchtruim, wat een grondwettelijke taak is, ook uitgevoerd kan worden. Dat is de reden waarom ze moeten worden vervangen.

Het radarstation in Wier wordt al vervangen en over Nieuw Milligen hebben we onderzoek gedaan in 2012 om te bezien of dat nog wel de juiste locatie was. De uitslag daarvan was dat Nieuw Milligen niet meer de juiste locatie is. Dat zit 'm vooral in het feit dat het op lage hoogte ligt,

omdat aan de ene kant de Veluwe is gelegen en aan de andere kant de Utrechtse Heuvelrug. Doordat die heuvels er zijn, kun je eigenlijk die detectiecapaciteit niet goed inzetten. Toen viel Nieuw Milligen af en zijn we om ons heen gaan kijken, uiteraard eerst bij de militaire locaties. Die zijn het handigst, omdat je dan ook geen verwerving of wat dan ook hoeft te doen; dan is het in je eigen handen. Tegelijkertijd kwam ook Luchtverkeersleiding Nederland, die twee radarstations in Herwijnen had staan, met de boodschap dat ze er twee te koop hadden staan.

Zo kwamen twee zaken tezamen. Het verzoek van Defensie dat wij twee radarstations in Nederland nodig hebben. Eentje volstaat niet, omdat je daarmee geen adequate radardekking kunt bewerkstelligen. Er moest goede afstemming zijn met Wier, het moest snel verkrijgbaar zijn en eigenlijk moest het ook snel mogelijk zijn om zendvergunningen te krijgen, zodat je alles zou kunnen doen wat je moest doen.

Zo zijn we naar de toenmalige gemeente Lingewaal gegaan met de vraag of zij bereid zijn om mee te werken aan een bestemmingsplanwijziging, want die was dan nodig. De reactie daarop was in eerste instantie positief. Toen is de grond aangekocht en is er een anterieure overeenkomst gesloten, waarna de bestemmingsplanwijziging in gang is gezet. Eind 2018 heeft de toenmalige gemeenteraad gezegd: wij stemmen niet in met de bestemmingsplanwijziging. Er is ook een duidelijk «nee» geformuleerd. De gemeente West Betuwe heeft als nieuwe gemeente aangegeven dat over te nemen. Wij vonden en vinden dat desondanks nog steeds de meest geschikte locatie. De urgentie is er ook nog steeds, want we staan niet in voor de taak die we hebben. Daarom hebben we als kabinet, samen met het Ministerie van Binnenlandse Zaken, besloten tot een rijkscoördinatieregeling.

Dat is waar we nu staan. Het verzoek aan u is om daarmee in te stemmen. Ik heb in de Tweede Kamer ook gereflecteerd op het proces en op hoe dat is gegaan. Ik heb daarbij aangegeven dat vooral de communicatie en de informatievoorziening beter had moeten en dat we daar ook lering uit hebben getrokken. Ten tweede heb ik aangegeven dat het vanwege de urgentie noodzakelijk is om de rijkscoördinatieregeling door te zetten. Dat is ook de vraag die bij u voorligt. Ik heb begrepen dat daar nog aanvullende vragen over zijn. Dan lijkt het mij goed om die nu één voor één te behandelen.

De voorzitter: Hartelijk dank, mevrouw Visser, voor de toelichting. Ik wil nu de verschillende fracties het woord geven. Ik roep allen op de vragen to the point te houden. Ik begin met de heer Ganzevoort.

De heer Ganzevoort (GroenLinks): Over de urgentie is niet heel erg veel discussie. Hetzelfde geldt voor de argumentatie. Maar ik heb wel een belangrijke vraag over de volgorde. De urgentievraag ging meer over de vraag waarom we nu moesten besluiten en waarom niet gewoon wordt begonnen met het onderzoek. Daar zit een heel logische kant aan. In de procedure gaat het kennelijk volgens u nog steeds om de vraag of dit nog wel steeds de beste plek is. Maar stel dat een andere plek de beste plek is, dan kom je niet toe aan het hele rijksinpassingsplan. Anders gezegd: is het niet het paard achter de wagen spannen om nu te besluiten over een rijkscoördinatieregeling? Moet je niet zeggen: nee, eerst het onderzoek naar de beste plek? Als er een betere plek uitkomt, gaat die andere plek sowieso van tafel. Als eruit komt dat Herwijnen inderdaad de beste of de enige plek is, dan is er sprake van een nationaal belang en van een besluit om de RCR en het RIP toe te passen. Wat is nou de argumentatie van de regering dat we op dit moment moeten instemmen met een RCR en dat er niet eerst een organisatieonderzoek moet komen?

Staatssecretaris Visser: Het nationaal belang is de nationale veiligheid. Los van de locatiekeuze geldt dat wij genoodzaakt zijn om snel een besluit

te nemen over een nieuw radarstation en de locaties daarvoor. Vanaf 2012 is gekeken of we het op Nieuw-Milligen konden blijven doen, omdat je dan geen bestemmingsplanwijzigingen en dergelijke hoeft te doen, en omdat dat eigenlijk het snelst gaat. Daar is uitgekomen dat dat niet het geval is. Er is nadrukkelijk gekeken naar de beste locatie. Daar is toen Herwijnen uitgekomen.

Ik heb aangegeven, ook naar aanleiding van mijn gesprekken met de gemeente West-Betuwe waar recent een nieuwe burgemeester is benoemd, dat die gemeente mij twee vragen heeft gesteld over de rijkscoördinatieregeling. De eerste ging over de gezondheidsrisico's. Ben ik bereid onderzoek te doen naar cumulatieve effecten en de betekenis daarvan? Het tweede was alternatief onderzoek. Want zij wilden op schrift zien dat dat onderzoek met als uitkomst die enige locatie is gedaan. Ik heb gezegd dat ik die vraag snap, gelet op de discussie die is ontstaan binnen de gemeenteraad. Onderdeel van een rijkscoördinatieregeling is altijd dat je voor de vergunningaanvraag voor het ruimtelijk besluit moet kunnen aantonen dat de gekozen locatie goed kan worden onderbouwd en dat dat een geschikte locatie is. Maar juist omdat er heel veel discussie was ontstaan over informatievoorziening en communicatie heb ik gezegd: ik wil graag dat aan de voorkant gemeente en inwoners erbij betrokken zijn om over vraagstellingen mee te denken en mee te kijken naar het zoekgebied, zodat dat kan worden meegenomen en mensen kunnen zien dat deze locatie niet zomaar is gekozen. Als er andere suggesties zijn, worden die doorgerekend. Wij kijken aan de hand van aangedragen suggesties of er belemmeringen zijn en of wordt voldaan aan de criteria. Dat wordt doorgerekend. Maar als wij besluiten om het eerst op te schorten, dan lopen we weer een aantal maanden vertraging op. Die urgentie bepleit ik bij u. Wij hebben niet zoveel tijd meer te verliezen, omdat wij niet kunnen instaan voor het feit dat die radars nog lang blijven werken. Ik kan u die garantie echt niet geven.

Als u mij vraagt hoelang die radars nog werken, dan weet ik dat eerlijk gezegd niet. Het is echt hetzelfde als met een oude auto op de snelweg rijden, waarbij je weet dat je de reserveonderdelen niet meer hebt en je maar hoopt dat de auto blijft rijden. Er zijn echt twee radarstations nodig. Dit soort zaken komt inhoudelijk aan de orde bij een RCR-procedure. Kun je het nog af met die ene locatie? Die vragen worden inhoudelijk beantwoord. Maar de reden is dus dat een alternatief onderzoek en een cumulatief onderzoek naar gezondheidseffecten onderdeel uitmaken van de rijkscoördinatieregeling. Maar ik vond het, voordat de officiële procedure startte, belangrijk om de inwoners van de nieuwe gemeente West Betuwe alsook de gemeente in staat te stellen om input te leveren, zowel voor het onderzoek naar cumulatieve effecten als naar alternatieve locaties. We dachten namelijk dat alles in goed overleg was gegaan, maar ik moet achteraf constateren dat informatievoorziening en communicatie beter hadden gekund. Heel veel onderzoeken zijn bijvoorbeeld niet openbaar gemaakt. Dit is voor mij de les uit dit onderzoek geweest. Daarom zijn we gestart met het inzichtelijk maken hiervan, waarbij mensen suggesties kunnen doen, maar wel binnen de RCR, omdat ik geen tijd te verliezen heb.

De **voorzitter**: Dank aan de Staatssecretaris. Dank aan de heer Ganzevoort van de GroenLinksfractie. Ik wil nu graag de heer Rietkerk het woord geven namens het CDA.

De heer **Rietkerk** (CDA): Dank, voorzitter. Mijn vraag richt zich wat meer op de gecoördineerde besluitvormingsprocedure in het kader van de ruimtelijke besluitvorming. Daarbij heb ik twee vragen. Komen de wettelijke waarborgen met betrekking tot inspraak, betrokkenheid, belangenafweging, locatieafweging en milieueffecten volledig transparant in de rijksprojectenprocedure tot hun recht? Hoe ziet de Staatssecretaris

dat? De tweede vraag is: op welke wijze zullen de alternatieve locaties buiten West Betuwe, als die er al zijn – daar hebt u toe opgeroepen, heb ik begrepen – worden afgewogen in de rijksprojectenprocedure? Zit dat erbij in? Gebeurt dat transparant en niet met rapporten onder tafel?

Staatssecretaris **Visser**: Ja en ja, is het eenvoudige antwoord op uw vraag. Om er iets meer duiding aan te geven het volgende. Bij de rijkscoördinatieregeling is het niet zo dat alle inspraak weg is – juist niet. De bedoeling is om snelheid in het proces te creëren door in één keer integraal de gehele vergunningverlening in beeld te brengen en ook door in één keer de vergunningen aan te vragen, zodat je snelheid kunt maken. Dan is het niet volgtijdelijk maar integraal. Dat geldt hier dus ook. Alle waarborgen die er normaal gesproken zijn, gelden ook onder de rijkscoördinatieregeling. Die gebruik je in twee gevallen: als er sprake is van een nationaal belang of als men op een ander niveau, provinciaal of gemeentelijk, zegt niet bereid te zijn om mee te werken en het dus op dat niveau is vastgelopen. In de Tweede Kamer heb ik al gezegd dat er een aantal sloten op de deur zitten, om het zo te zeggen. Bij de rijkscoördinatieregeling ziet de Raad van State erop toe dat de waarborgen tot hun recht komen. Je moet je vergunningaanvraag en ruimtelijk besluit ook altijd adequaat onderbouwen, anders word je gewoon teruggefloten door de Raad van State. Dat is één.

Ik heb in mijn brief aan u en aan de Tweede Kamer aangegeven dat als uit de uitvraag onder inwoners en gemeenten blijkt dat wij een locatie over het hoofd hebben gezien die voldoet aan de voorwaarden van Defensie en die ook snel te verkrijgen is en die ook net zo goed is als Herwijnen of beter, ik de Rijkscoördinatieregeling intrek; zo simpel is het. Dat is twee. Als uit het onderzoek naar cumulatie-effecten blijkt dat ik niet aan de wettelijke normen voldoe, dan kan ik ook niet verder, want dan kan ik überhaupt de vergunningaanvraag niet indienen en krijg ik de vergunningen niet toebedeeld. Dat is het derde slot. Het vierde slot is als volgt. Als de radar eenmaal is geplaatst, worden er metingen uitgevoerd om te kijken of ik voldoe aan de ICNIRP-normen, die overal in Nederland gelden en waar ook de Gezondheidsraad naar heeft gekeken. Als ik daar niet aan voldoe, mag de radar niet aan. Er zijn dus een aantal waarborgen. De gemeente West Betuwe heeft twee dingen gevraagd. Eén: toon mij aan dat er echt geen alternatieve locatie is die voldoet aan de eisen die Defensie heeft gesteld. De gemeente West Betuwe heeft aangegeven de oproep tot snelheid te snappen. Twee is het cumulatie-effect wat de gezondheid betreft: er gaan allerlei schepen voorbij en er staat al een radar, dus toon ons dat effect aan. Dat zijn belangrijke wegingsaspecten en die zijn ook openbaar. Dat is de reden waarom ik niet heb gezegd dat ik zelf eerst onderzoek zou doen om vervolgens de resultaten te melden. Nee, ik heb zowel de gemeente als de inwoners gevraagd om mee te denken bij de vraagstelling aan TNO rondom gezondheidseffecten. Hebben we wel alles meegenomen? Misschien hebben we iets over het hoofd gezien, maar zeg dat dan zodat we het kunnen meenemen. Dat geldt ook voor de alternatieve locaties. Straks ligt het onderzoek er. Aan de voorkant wordt wat mij betreft het zoekgebied getoond en aan de achterkant wordt getoond welke doorberekeningen er zijn gemaakt en wat er is afgevallen, zodat helder wordt hoe wij hiertoe zijn gekomen. Zonder in herhaling te willen vervallen: die vraag naar de locatie snap ik van de gemeente West Betuwe. Ik doe dat op grond van de rijkscoördinatieregeling en dan komen integraal al die elementen naar voren.

De **voorzitter**: Dank. Even kijken of mevrouw Huizinga namens de ChristenUnie ook een vraag heeft.

Mevrouw **Huizinga-Heringa** (ChristenUnie): Hoe kan het dat je een rijkscoördinatieregeling vraagt zonder dat je al heel duidelijk kunt laten

zien «kijk, dit is ook echt de enige locatie waar het kan, we hebben alles uitgezocht en bekeken, maar het kan nergens anders»? De mogelijke alternatieve locatie wordt pas bekeken tijdens de RCR. Daar blijf ik steeds een beetje mee zitten. Dat wringt voor mij steeds een beetje. Ik krijg daar dus graag nog een helder antwoord op.

En dan heb ik nog een klein vraagje. Ik stel er stiekem twee, als u dat goedvindt. Ik meen mij uit de brieven te herinneren dat een van de redenen waarom Nieuw-Milligen niet kon, te maken had met de windmolens. Dat heb ik u nu niet meer horen zeggen in uw inleiding. Daar krijg ik dus ook graag nog even een reactie op.

Staatssecretaris **Visser**: Ik snap uw vragen. Ik ga proberen die helder te beantwoorden. Het kabinet is er nog steeds van overtuigd dat Herwijnen de geschikte locatie is. Anders hadden wij de rijkscoördinatieregeling niet aan u voorgelegd. Dat is het uitgangspunt. Dat is gebaseerd op de onderzoeken die wij sinds 2012 zijn gestart. Ik heb daarbij aangegeven dat ik het liefst gewoon bij Nieuw-Milligen was gebleven, want dan had de radar er waarschijnlijk al gestaan. Maar gelet op het feit dat er een goede radardekking voor heel Nederland moet zijn en de combinatie met Wier, zodat je ook een goede radardetectie en een goede luchtruimbewaking hebt, ging die vlieger niet op. Wij hebben toen gekeken naar een geschikte locatie. Daarbij kwam Herwijnen dus naar voren. Dat is denk ik ook de reden waarom... Maar misschien zit het in het woordgebruik. Ik ga u daarom aankijken om te zien hoe u daarop reageert.

Dit is precies de crux. Er is toen verder niet heel specifiek of schematisch – laat ik het zo maar even noemen – aangegeven: oké, dit is het. Het probleem is niet dat er geen onderzoek is verricht. Er is onderzoek verricht en Herwijnen kwam daaruit. Wij zijn er ook nog steeds van overtuigd dat Herwijnen de meest geschikte locatie is, ook vanwege het feit dat er twee radarstations van LVNL hebben gestaan. Ik begrijp dat hier iemand is met ervaring bij LVNL. Die kan dus ook vertellen dat de twee radarstations steeds hebben gewerkt, wat al iets aangeeft over die locatie.

Maar ik heb het wantrouwen vanuit de gemeente gezien. De vraag vanuit de gemeente was: wij willen het besluit dat u in 2012 heeft genomen, het besluit dat Nieuw-Milligen niet de geschikte locatie was, waarna u op Herwijnen terecht bent gekomen, eigenlijk nog een keer zwart-op-wit zien, want dat heeft u niet zwart-op-wit inzichtelijk gemaakt voor ons. Ik heb gezegd dat ik die vraag snap. Ik vind het ook een terechte vraag die vanuit het gemeentebestuur aan mij wordt gesteld. Om het vertrouwen te herwinnen en om te laten zien dat je het proces zorgvuldig hebt doorlopen, vind ik het dan ook belangrijk dat je het eigenlijk nog een keertje doet, maar dan van het begin af aan met de inwoners en met de gemeente. Dat is precies om de reden die u noemt. Defensie komt immers niet zomaar met een rijkscoördinatieregeling. Binnenlandse Zaken en Economische Zaken doen dat vaker, met windmolenparken bijvoorbeeld, maar Defensie doet dat niet zo snel. Dus het feit dat wij hiertoe overgaan, zegt al iets. We doen dit alleen als we echt vinden dat er sprake is van een nationaal veiligheidsbelang. En stel je voor dat we echt iets over het hoofd hebben gezien in het hele proces sinds 2012, dan ga ik niet zeggen: ik heb ooit de rijkcoördinatieregeling aangenomen en daar houd ik dan aan vast omdat we dat als kabinet hebben besloten. Dat kan ook niet, want van het begin af aan wordt het gewoon allemaal openbaar, zowel voor de gemeente als voor de inwoners. Dat is dus ook het slot op de deur waarop ik doelde. Het is hier niet zo dat je iets achter de deur kunt besluiten.

Maar ik vind het vanuit het vertrouwen naar de gemeente West Betuwe belangrijk om dit nog een keer te doen en te zeggen: we geven u opnieuw de kans om met ons mee te kijken naar de vraagstelling en naar welke gebieden is gekeken, want u krijgt de vragen op lokaal niveau te horen, zoals of dit echt wel het geschikte gebied is en wat de gezondheidseffecten zijn. Daarom is het van belang om het nog een keer te doen, maar

dan transparant en zichtbaar. Het moet dan ook via een rijkscoördinatiereling omdat je dan alle waarborgen hebt rondom een zorgvuldige besluitvorming, rondom belangenafweging en rondom transparantie. Dus dat is de afweging. Maar het antwoord op de vraag of het kabinet vindt dat dit het juiste besluit is geweest, is ja. Ik vind zelf, ook naar aanleiding van mijn gesprekken met de gemeente West Betuwe dat de transparantie echt veel, veel beter moet. Dat is echt mijn les uit dit dossier. Ik vind het belangrijk dat mensen erbij betrokken worden omdat het over hun woongebied gaat. Vandaar dat we deze twee stappen, zowel het cumulatietoetsend onderzoek alsook het alternatieve onderzoek, in dit kader doen. We doen eigenlijk ons huiswerk nog een keertje. Ik heb aangegeven dat ik wel gek zou zijn om nee te zeggen als er ineens iets briljants voorbijkomt wat voldoet aan alles. Dat is één.

Dan uw tweede vraag. Er zijn twee redenen waarom Nieuw Milligen niet voldoet. De eerste is vooral de detectie op lage hoogte, omdat die locatie in een kom ligt. We hebben onderzoek gedaan of er een betere radar detectie is wanneer je naar 60 meter of 90 meter gaat. De radardetectie is dan wel iets beter, maar voldoet dan niet aan de voorwaarden die wij nodig hebben om onze taak op een goede manier te kunnen doen. Dus het voldoet niet aan de normen die Defensie daaraan stelt. Daarmee viel Nieuw Milligen af. Dat Nieuw Milligen afviel, dat de verkoop van grond door LVNL aan Defensie is gedaan en dat de gemeente Lingewaard de anterieure overeenkomst met Defensie heeft gesloten, was voor het ministerie dat nu EZK is de aanleiding om te zeggen dat er een voldoende positieve grondhouding is vanuit de gemeente om het radarstation daar te plaatsen. Daarmee kon het windmolenpark in Flevoland gestart worden. Daar is EZK vervolgens mee begonnen. Windmolens en hoge gebouwen geven altijd verstoring van radarbeelden. Bij nieuwe radarsystemen is dat minder, omdat die beter zijn. Maar het maakt nogal uit hoe groot de windmolen is en hoeveel windmolens er staan. Als er heel veel staan, dichtbij, heb je grote verstoring. Bij de inspraak op het bestemmingsplan hebben drie omliggende gemeenten gereageerd. Dat ging allemaal over hun eigen windmolenplannen. TNO heeft een toetsingsmodel om te kijken wat de verstoring is voor een radar en of die acceptabel is. Dat hebben we toen doorgerekend. Daaruit kwam dat het acceptabel was. Maar de plannen voor de windmolenparken in Flevoland, Groen en Blauw geheten, zijn niet acceptabel. Vandaar dat dat de afweging daarin was. Wat er wel en niet kan, wordt doorgerekend. Een windmolen geeft altijd verstoring, maar het gaat om de vraag wat nog acceptabel is.

Mevrouw **Moonen** (D66): Mijn vraag aan de Staatssecretaris is de volgende. Defensie heeft veel tijd gehad, en genomen, voor de keuze van Herwijnen. Als ik het proces zie, hebben de bewoners enkele weken de tijd om met alternatieve locaties te komen. Dat lijkt vrij kort te zijn. Ik wil daar even op doordenken. Stel dat de bewoners komen met een uitstekende, verrassende locatie die technisch voldoet en beter is qua gezondheidsrisico's, maar die qua grondverwerving – ik maak het even heel concreet – voor Defensie wat ingewikkelder ligt. Dat is de casuïstiek, die volgens mij een denkbaar scenario is. Wie maakt dan de eindafweging als het gaat om die locatie, die geschikter is vanwege de volksgezondheid en die technisch voldoet, maar waarvan de grondverwerving iets langer duurt? Wie maakt dan de eindafweging of dit alternatief van de bewoners het al of niet wordt? Ik maak het even heel scherp en duidelijk: maken de leden van de Tweede Kamer die afweging, gelet op de motie die is aangenomen in de Tweede Kamer dat er geen schop de grond in gaat voordat al die alternatieven zijn voorgelegd aan de Tweede Kamer? Mag ik daaruit opmaken dat het de leden van de Tweede Kamer zijn die uiteindelijk die weging maken om te gaan voor de snelheid, waardoor de geschikte locatie van de inwoners afvalt omdat de grondverwerving langer duurt, of

om te zeggen: goh, het ligt iets lastiger, maar we wegen de gezondheidsrisico's zwaarder mee, en omdat de locatie ook technisch voldoet, maken we die eindafweging ten gunste van de gezondheid? Deze casuïstiek wil ik even voorleggen aan de Staatssecretaris.

Staatssecretaris **Visser**: De rijkscoördinatieregeling geeft de bevoegdheid aan het Rijk om de procedure te starten. De Tweede Kamer heeft door middel van het niet aannemen van moties om ermee te stoppen, haar akkoord gegeven om de rijkscoördinatieregeling te starten, in ieder geval vanuit de Tweede Kamer; de vraag ligt nu bij u voor. De Tweede Kamer heeft nadrukkelijk gezegd – onder andere het CDA deed dat, maar ook D66 en de ChristenUnie deden dat – dat het belangrijk is dat er helderheid is voordat er een schop de grond in gaat. Dat heb ik ook aangegeven. Als er een briljant alternatief komt, is dat een briljant alternatief.

Het tweede aspect zijn de gezondheidseffecten. Die moeten helder zijn en daaraan moet binnen de normen worden voldaan. Dat geldt overigens voor iedere plek in Nederland. Ook in Wier waar nu wordt gebouwd aan het radarstation, moet worden voldaan aan ICNIRP-normen. Dat is de regel. De Raad van State toetst daar ook aan en wijst erop dat dit een norm is waarmee men rekening dient te houden.

Ik heb in de Tweede Kamer, maar ook in de richting van de gemeente West-Betuwe gezegd dat snelheid van verwerving een van de afwegingscriteria is. Stel dat je een stuk grond zou vinden dat voldoet aan alle technische eisen, om het zo maar te zeggen. Die gezondheidsnormen gelden hoe dan ook overal en vormen bij iedere locatie een afwegingsaspect. Als ik dan een agrariër moet onteigenen – u weet hoe onteigeningsprocedures verlopen – dan duurt dat gemiddeld twee tot drie jaar en dan ben je nog snel. Dat gaat dan ook een rol spelen in de afweging, want een periode van twee tot drie jaar voldoet niet aan het criterium snelheid. Het feit dat ik u de rijkscoördinatieregeling voorleg, heeft ermee te maken dat er snelheid moet worden gemaakt. U gaf ook al aan dat dit niet de discussie is.

Op uw vraag naar de gezondheid kan ik dus antwoorden dat die bij iedere afweging een eigenstandige rol zal spelen. Het is niet zo dat de ene of de andere locatie daar beter of slechter op zal scoren, want het zal altijd een rol spelen. Daarbij maakt ook nog uit wat de afstand van sommige locaties is. Daarnaar wordt allemaal gekeken. Dat is een van de afwegingen als wordt bekeken welke locaties geschikt zijn. Maar snelheid, dus de verwerving van grond, maakt ook integraal onderdeel uit van... Ik heb in reactie op die motie over de schop de grond in, in de Kamer gezegd dat dit in de gezondheidseffecten zit die binnen de norm moeten blijven. Dat blijft ook mijn uitgangspunt. Stel je voor dat de schop de grond in is gegaan, het radarstation staat er en alles is geregeld, iedereen is akkoord, we zetten hem aan en dan blijkt hij niet te voldoen aan de ICNIRP-normen, dan is het ook simpel: dan gaat hij dus ook niet aan, want dan moeten we er eerst voor zorgen dat hij voldoet. Zo simpel is het. We moeten aan de gezondheidsnormen voldoen, anders kan die schop de grond niet in en krijgen we ook geen vergunning. En twee: hij mag pas aan als we met metingen kunnen laten zien dat we aan de gezondheidsnormen voldoen. Dat is ongeacht de vraag voor welke locatie wordt gekozen. Ik heb in de Tweede Kamer gezegd dat de Raad van State hieraan toetst. Ik kan dus ook niet zeggen: ik doe het even niet. Ik heb verder gezegd dat ik het ook belangrijk vind dat mensen ernaar kunnen kijken, zowel naar een alternatieve keuze als naar de cumulatieve effecten om te zien of we alles wat er is hebben meegenomen. Ik heb in reactie op vragen hierover in de Tweede Kamer gezegd dat wij sommige dingen weten, maar andere dingen weten we ook niet. De uitrol van 5G, om het maar in brede zin te zeggen, kun je nu niet meten omdat het er nog niet is. Dat zijn vragen die ik me heel goed kan voorstellen en die misschien gesteld zullen worden in het kader van cumulatieonderzoek, maar

daarover kunnen RIVM, GGD, TNO en verder ook niemand een uitspraak doen, omdat dit moet worden uitgerold voordat je het daadwerkelijk kunt meten. De Staatssecretaris van Economische Zaken heeft gezegd dat dit aspect bij de uitrol van 5G wordt meegenomen. Dan, als 5G er is, geldt dat ik ook weer gewoon aan die normen moet voldoen.

De richtlijnen voor de ICNIRP-normen worden ook herzien, waarschijnlijk aan het einde van het jaar. Ik moet voldoen aan de normen die dan gelden. Dus als die strenger zouden worden – dat weet ik niet – dan geldt dat ik aan die normen moet voldoen. De Raad van State zal me hier ook echt aan houden, is mijn ervaring.

De voorzitter: Dank. Dan ga ik nu naar de heer Koole van de PvdA.

De heer Koole (PvdA): Voorzitter. Ik ga door op vragen die al zijn gesteld; dat heb je als je wat verder in de reeks zit. Er wordt gezegd dat het urgent is, want de radar is 40 jaar oud. Dan denk ik dat op 40 jaar twee of drie maanden nou ook weer niet zo heel veel uitmaken. Ik denk dat de opmerking dat er niets zwart-op-wit staat voor de bevolking eerder van belang is. U zegt: dat wil ik nog een keer doen met de bevolking zodat ik het vertrouwen kan terugwinnen.

Nu staan wij hier in de Eerste Kamer voor de vraag of de rijkscoördinatie-regeling kan worden toegepast. Dat er een nationaal belang in het geding is voor een radar, is waar, maar is er ook een nationaal belang in het geding om de gemeentelijke democratie opzij te zetten? Dat kun je niet doen met de algemene opmerking: wij hebben een radar nodig voor de luchtverdediging en de detectie. Daar zijn wij allemaal van overtuigd.

Maar de Eerste Kamer moet erop letten of er terecht een rijkscoördinatie-regeling in gang wordt gezet. Volgens mij kun je dat pas constateren als het nationaal belang zo dwingend is dat het alleen maar in Herwijnen zou kunnen. Daar werd zojuist ook al in andere vragen op gehint. Als dat zo is, dan zet je de lokale democratie opzij.

Maar nu heeft u zelf ook aangekondigd dat er nog gekeken wordt naar alternatieve locaties. Het is dus mogelijk dat er een alternatieve locatie gevonden wordt. Want als dat niet zo zou zijn, zou het allemaal om niet gebeuren. Ik ga ervan uit dat het mogelijk is dat er een alternatieve locatie gevonden wordt. Het staat dus niet vast dat het Herwijnen wordt. Dan kan het toch ook niet zo zijn dat er een nationaal belang is dat dwingend Herwijnen aanwijst. Mijn vraag is waarom die onderzoeken die u heeft toegezegd aan de bevolking, niet worden gedaan, met alle zorgvuldigheid die u kunt betrachten. Zodra de uitkomst daarvan bekend is, zeker over de locatie, kan dan gekeken worden, en ook aan ons, aan de Eerste Kamer, zwart-op-wit duidelijk gemaakt worden, of er inderdaad geen alternatief is buiten Herwijnen. Dat is voor ons ook van belang. Als de bewoners van de gemeente het niet zwart-op-wit hebben, moeten wij dan maar aannemen, zonder dat wij het zwart-op-wit en duidelijk en overtuigend uitgelegd hebben, dat Herwijnen de enige locatie is, terwijl er nog een onderzoek wordt gedaan? Misschien kan het ook binnen de rijkscoördinatieregeling, maar waarom worden die onderzoeken niet al gedaan, zodat er pas dan beslist kan worden en aan ons voorgelegd kan worden of die rijkscoördinatieregeling moet worden toegepast?

Staatssecretaris Visser: Het gevaar van een vergelijkbare vraag is dat je vergelijkbare antwoorden gaat geven, in de hoop dat ik u overtuig. Het gaat om het nationaal belang, zoals ik ook richting mevrouw Huizinga aangaf. Wij zijn er als kabinet van overtuigd dat dit de geschikte locatie is, anders hadden wij de rijkscoördinatieregeling niet gestart. Dat was uw vraag: bent u ervan overtuigd? Daarom zijn wij gestart. In eerste instantie zijn wij gestart met medewerking van de gemeente, dus zonder rijkscoördinatieregeling. Het feit dat wij dit voor de eerste keer doen, geeft al aan dat wij er in principe altijd van uitgaan dat wij dit in overeenstemming en

in overleg met het lokale en provinciale bestuur voor elkaar willen krijgen. Dat was ook hierbij de insteek. Voordat wij dit traject zijn ingegaan, hebben wij gekeken wat de geschikte locaties zijn. Daar kwam Herwijnen uit. Wij hebben gevraagd of de toenmalige gemeente bereid was om haar medewerking hieraan te verlenen. Het antwoord daarop was: ja. Daarom is er ook niet verder gezocht naar eventuele andere locaties, buiten de locatie op dit straatniveau, om het zo maar te zeggen. De gemeente was er namelijk zelf ook positief over. Bovendien waren wij zelf ook tot deze locatie gekomen, op basis van wat wij onderzocht hadden. In de loop van de tijd is dit veranderd. De gemeente heeft gezegd dat zij zich zorgen maakt over de gezondheidseffecten. Het grote discussiepunt gaat over de gezondheidseffecten, zo blijkt ook uit de vragen van de inwoners op de informatiebijeenkomsten. TNO heeft een aantal onderzoeken hiernaar gedaan. We hebben gezegd dat we het aspect van cumulatie gaan onderzoeken. Het gaat om twee radars en het feit dat er ook veel scheepsverkeer is. Wat betekenen die zaken bij elkaar? Dus niet sec de ene radar, of sec de andere radar, maar de combinatie ervan. Maar de gemeente West Betuwe heeft ook tegen mij gezegd: «Wij krijgen steeds de vraag of er geen alternatieve locatie is. U zegt dat u ernaar gekeken heeft. Wij geloven u wel, of dat nemen wij van u aan. Wij hebben niet het idee dat u daar ter plekke iets over zegt, maar laat ons ook maar zien dat u naar het hele aspect heeft gekeken.» Om hieraan tegemoet te komen gaan wij het huiswerk dat wij al hebben gedaan, nog een keer inzichtelijk maken, ook om te laten zien wat wij van dit proces geleerd hebben. Het gaat om transparantie, informatievoorziening en communicatie. Dat huiswerk heeft ertoe geleid dat het kabinet heeft besloten dat dit de geschikte locatie is. Aan de ene kant gaan wij mensen vragen om mee te denken: wat zijn uw alternatieve locaties?

De heer **Koole** (PvdA): Maar de stukken van 2012 kunnen niet worden overgelegd en zijn niet voldoende. Er moet een nieuw onderzoek gedaan worden naar alternatieve locaties. Dat heeft u toegezegd.

Staatssecretaris **Visser**: Wij hebben gezegd dat wij de suggesties die aangedragen worden, zullen stoppen in het rekenmodel. TNO heeft voor ons een rekenmodel gemaakt. Wij verzinnen dit niet ter plekke. Er wordt natuurlijk gekeken waar je allemaal rekening mee moet houden en wat dit betekent. Want het heeft te maken met de kromming van de aarde, met de zichtlijnen en met wat er allemaal kan. Het heeft ook te maken met de verstoring van de gebouwde omgeving, met hoogspanningsmasten, met kabels in de grond. Ik kijk ook naar degene die bij LVNL heeft gezeten. Er zijn allerlei dingen die interfereren met de mogelijkheid van een goede radardekking in dezen. Dat wordt allemaal doorberekend. Het idee om aan te geven dat mensen daarin mee kunnen kijken, is juist bedoeld om aan de voorkant maximale transparantie te geven. We hebben ook aangegeven: als u andere ideeën heeft, nemen we die ook mee. Dan laten we het nog een keertje zien. We moeten dit sowieso laten zien in het kader van de rijkscoördinatieregeling, om aan te geven dat dit de meest geschikte locatie is. We weten dat er veel vragen zijn en mensen zich afvragen wat er is gebeurd, wat dit voor hen betekent en welke keuzes er zijn gemaakt. Daarom hebben we de keuze gemaakt om het aan de voorkant te doen, in plaats van dit achter gesloten deuren te doen en pas met het resultaat naar buiten te komen als we met TNO al die berekeningen hebben gedaan. We doen het dus eigenlijk zelfs anders dan normaal gesproken in de rijkscoördinatieregeling, door het nu al openbaar en inzichtelijk te maken. Maar op de vraag of het kabinet van mening is dat dit een geschikte locatie is, zeg ik: ja, want anders had ik u niet de rijkscoördinatieregeling voorgelegd.

De **voorzitter**: Dank, dank. Dat is voldoende helder, denk ik. Ik zou graag de heer **arbouw** het woord willen geven, ook gezien de tijd.

De heer **arbouw** (VVD): Ik heb een korte vraag. Telkenmale als we in deze commissie over dit onderwerp spreken, ontvangen wij mails van mensen uit de gemeenschap, die dat ook benoemen. Daar spreekt behoorlijk wat wantrouwen ten aanzien van de procedure uit. Het idee bestaat ook wel dat er dingen achtergehouden worden en niet duidelijk zijn. Welke mogelijkheden heeft u nog om die mensen mee te nemen in het proces? U geeft immers aan dat u het draagvlak heel erg belangrijk vindt en dat u het met de bewoners wilt doen. Welke mogelijkheden heeft u dus nog om die mensen mee te nemen in het proces en het draagvlak in de gemeenschap in feite te vergroten?

Staatssecretaris **Visser**: Wat we in ieder geval doen, is ervoor zorgen dat alles wat openbaar kan, ook openbaar wordt gemaakt als het gaat om onderzoeken. Er is een website. We hebben via de gemeente de lokale media ook gevraagd om kenbaar te maken dat er een website is met informatie daarop. We hanteren het uitgangspunt dat alles wat openbaar kan, openbaar wordt gemaakt. Een aantal dingen kunnen niet openbaar, juist omdat je bepaalde lieden niet op de verkeerde ideeën wilt brengen. Die moeten niet weten hoe zo'n radar precies werkt, om maar even een concreet voorbeeld te noemen. Aan die website wordt nog steeds gewerkt. Er wordt iedere dag iets op geplaatst. Vragen die inwoners stellen, worden ook, geanonimiseerd, gepubliceerd, zodat mensen daar ook kennis van kunnen nemen: hé, die vraag is al gesteld en die alternatieven zijn al aangedragen. Dat is dus één: ervoor zorgen dat je in ieder geval kenbaar maakt wat er allemaal ligt. Want terugkijkende op dit proces is het mijn constatering, en waarschijnlijk is het ook een van de dingen die u heeft gehoord, dat heel veel onderzoeken eigenlijk niet openbaar waren gemaakt. Bepaalde rapporten, bijvoorbeeld het rapport van Thales over de werking van de radar – een terechte vraag: wat betekent dat nou voor mij? – lagen alleen ter inzage op het gemeentehuis. Mensen moesten daar kennis van kunnen nemen, maar het kwam niet in de openbaarheid. Als je het hebt over hoe je ervoor kan zorgen dat mensen weten waar het over gaat en hoe je het zichtbaar kan maken, dan moet je het gewoon openbaar maken.

We maken ook inzichtelijk wat de procedure is, althans als u daarmee instemt. We hebben dat dus nu nog niet online gezet, maar dat betreft de volgende vragen. Hoe ziet de procedure eruit? Wat zijn de inspraakmomenten? Wat zijn de bevoegdheden? Wat is de bevoegdheid van de provincie? Wat is de bevoegdheid van de gemeente? Wat is uw bevoegdheid? Wat is de rol van de Raad van State? We leggen dus gewoon dat proces uit. En als de onderzoeken er zijn, organiseren we uiteraard ook inloopavonden. Mensen kunnen dan ook vragen stellen aan de specialisten. Die zijn er dan ook, bijvoorbeeld TNO, dat het rekenmodel doet. Mensen kunnen gewoon hun vragen stellen. Het maakt niet uit of dat nou gaat over wat het betekent voor de windmolens of over wat het betekent voor de gezondheid of over wat er nou is meegenomen en wat niet. We gaan het dus op die manier doen. We hebben er dus nadrukkelijker aandacht voor en wat mij betreft doen we zo veel mogelijk in de openbaarheid en zo min mogelijk achter gesloten deuren.

De **voorzitter**: Dank, Staatssecretaris. Dan wil ik nu graag naar mevrouw Teunissen van de Partij voor de Dieren.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD): De urgentie is wel duidelijk geworden voor wat betreft de veiligheid, maar nog steeds is het mijn fractie niet duidelijk waarom het niet als volgt zou kunnen gaan. We wachten, tot bijvoorbeeld de inmiddels twintig suggesties die door de bewoners zijn gedaan, goed

en zorgvuldig zijn bekeken en transparant zijn uitgelegd. We wachten tot de betrokkenheid serieus wordt genomen. We wachten tot we alles hebben gedaan, voordat wij de noodtoestand uitroepen met de rijkscoördinatieregeling. Want dat is het feitelijk: we trekken echt aan een noodrem. Het is een noodmaatregel. Na dit alles gehoord te hebben, is mijn vraag dus: hoelang denkt de Staatssecretaris bezig te zijn met het transparant maken en met die betrokkenheid? En op welke manier worden de bewoners daarover geïnformeerd? Is het nou echt zo dat het proces van de betrokkenheid niet kan worden afgerond voordat de rijkscoördinatieregeling in werking treedt?

Staatssecretaris **Visser**: Het is misschien goed om te benadrukken dat ook in een rijkscoördinatieregeling die betrokkenheid gegarandeerd kan worden. Het is niet zo dat er in een rijkscoördinatieregeling geen inspraak is en geen mogelijkheid tot andere zienswijzen. Ik heb het net al gehad over bijvoorbeeld inloopavonden en dat soort dingen. Dat kan ook allemaal in een rijkscoördinatieregeling. Het is vergelijkbaar met een gemeentelijk bestemmingsplan, alleen degene die de besluitvorming en de vergunningaanvraag doet, is niet de gemeente. De gemeente heeft namelijk nadrukkelijk aangegeven: ik doe het niet meer; ik heb ernaar gekeken en ik doe het niet meer. Dat is in dezen de rijksoverheid geworden: het zijn het Ministerie van Defensie en het Ministerie van Binnenlandse Zaken die dit doen, zodat in het kader van de snelheid alles integraal wordt ingediend. Dat staat los van de betrokkenheid van inwoners, zoals u die schetst, want die is ook bij een rijkscoördinatieregeling gegarandeerd. Het aandragen van alternatieven en het onderzoek ernaar zitten ook in de rijkscoördinatieregeling. Het is niet zo dat je binnen een rijkscoördinatieregeling zegt: er is sprake van een noodtoestand. Ik heb al aangegeven dat Economische Zaken en Binnenlandse Zaken dit vrij veel hebben gedaan, niet zozeer vanuit een noodtoestand, als wel vanuit het nationale belang, zoals ik net aangaf, omdat men aangaf dat er snelheid gemaakt moest worden.

U gaf zelf aan dat er geen discussie is over het radarstation zelf. Ik ben blij om dat te horen. Dat is hier dus ook gaande. Ik vind het belangrijk om dat zo veel mogelijk transparant te doen. Ik heb net geprobeerd dat aan te geven in antwoord op vragen van uw collega's. Door transparantie over de gemaakte keuzes, bijvoorbeeld waarom wij tot een rijkscoördinatieregeling komen, kunnen we nog een keer laten zien dat die keuze op een zorgvuldige wijze is gemaakt. Er zijn, precies zoals u zegt, twintig alternatieven – en inmiddels misschien zelfs wel meer – aangedragen. Wij willen kunnen laten zien waarom dingen afvallen of juist wel op de lijst blijven staan, en door welke berekening ze vervolgens misschien alsnog afvallen.

De gemeente West Betuwe heeft mij gevraagd om inzicht in dat alternatieve onderzoek, waarbij zij zei: u heeft die keuze gemaakt, maar we hebben niet zo'n stapel papier gekregen om te zien hoe. Daarvan heb ik gezegd: gelet op het feit dat we de rijkscoördinatieregeling inzetten, vinden we het belangrijk om dat richting de gemeente te kunnen aanbieden, met direct daarbij zo veel mogelijk betrokkenheid van de inwoners. Maar de rijkscoördinatieregeling – dat wil ik in ieder geval aangeven – betekent ook gewoon betrokkenheid en inspraak van de inwoners en zorgen dat dingen transparant en zorgvuldig gebeuren.

De **voorzitter**: Dank. De heer Dessing van Forum voor Democratie.

De heer **Dessing** (FvD): Bedankt, Staatssecretaris, voor het beantwoorden van de vragen. De beantwoording bevestigt eigenlijk het beeld dat wij al een tijdje hebben van deze zaak. Als verkeersleider ben ik gewend om snel afwegingen te maken op basis van alle informatie. Dat kan ik bij dezen doen, dus wij zijn klaar voor een besluit over de rijkscoördinatieregeling.

De **voorzitter**: Dat was meer een statement dan een vraag. Dan ga ik door met de heer De Vries van fractie-Otten.

De heer **De Vries** (fractie-Otten): Het lijkt mij dat de Staatssecretaris inmiddels in het drijfzand van Herwijnen is geraakt; elke beweging die zij maakt, brengt haar dieper in het drijfzand. Volgens mij is het op dit moment trekken aan een dood paard. In 2016 is de KNMI-radar geïnstalleerd. Die draait daar ook al. Een tweede radar ernaast zetten stuit op weerstand. Mijn vraag aan de Staatssecretaris is dus eigenlijk: waarom maakt zij geen quickscan van de mogelijkheden daar in de omgeving om een soortgelijk radarstation neer te zetten, om niet met onteigening, maar gewoon met grondverwerving aan de gang te gaan en om vervolgens op korte termijn het radarstation daar te installeren?

Staatssecretaris **Visser**: U gooit nu heel veel dingen op een hoop. Ik ga proberen het te ontrafelen. Ik heb geen voorkeur uitgesproken voor grondonteigening. Ik heb aangegeven dat LVNL daar tot 2012 gewoon twee radars had staan die allebei werkten. Het is goed om u dat te realiseren. Een van die radars is door de KNMI overgenomen. Met de andere radar gaan we proberen, als u er toestemming voor geeft, om een rijkscoördinatieregeling op ons te nemen. Wij willen de radarstations daar ook plaatsen, maar, zoals mevrouw Moonen terecht zei, gaat er geen schop de grond in zolang niet is voldaan aan de voorwaarden voor de gezondheidseffecten. Maar er gelden natuurlijk meer procedures, ook in het kader van de flora en fauna. Daar moeten we gewoon aan voldoen. Dat blijft dus gelden. Ik zie dus geen reden om nu grond te gaan verwerven. Ik heb net al aangegeven welke locaties wij hebben gekozen. Daar zijn we niet voor niks toe gekomen. Daar heeft altijd een radar gestaan. Het is waarschijnlijk niet voor niets dat LVNL haar radars daar ook had staan.

Ik zie geen aanleiding om nu te zeggen dat ik daar acuut mee stop. Ik heb u aangegeven dat ik dat doe in zorgvuldigheid rondom het alternatieve onderzoek. Als daar een locatie uitkomt die aan alles voldoet en die snel te verwerven is – grondonteigening en aankoop van grond kan heel lang kan duren, zoals bij dit traject van grondaankoop van LVNL – kom ik bij u terug. Dat heb ik u ook toegezegd als een van de sloten op de deur. Dan wordt er een andere procedure gestart. Ik denk dat uw vraag eigenlijk al wordt opgepakt, want dat is ook wat wordt meegenomen in het alternatieve onderzoek.

De **voorzitter**: Dank. Mijn fractie, de SP, is hier niet vertegenwoordigd anders dan via de voorzitter, dus als u mij toestaat stel ik met een andere pet op nog een korte vraag aan de Staatssecretaris, voortbouwend op de eerdere beantwoording. Misschien is dat ook voor de hele commissie relevant. Wat ik uw woorden goed samen dat er naar uw oordeel eigenlijk al uitvoerig onderzoek is gedaan naar alternatieve locaties? U bent tot de conclusie gekomen dat dit de enige juiste locatie is. Maar dat is onvoldoende gedeeld met de bevolking van Herwijnen en dus is het onvoldoende transparant geweest en moet het zwart-op-wit komen te staan. Er ligt een motie van de Tweede Kamer die oproept tot nader onderzoek naar alternatieven. Hoe verhouden die twee zich tot elkaar?

Dan sluit ik me nog aan bij de heer Koole, want op zijn vraag heb ik het antwoord niet helemaal gehoord. Als deze commissie gevraagd wordt in te stemmen met de rijkscoördinatieregeling, zou deze commissie het dan ook niet zwart-op-wit moeten zien staan alvorens tot instemming te komen? Is dat op enige manier mogelijk, of zegt u daarvan dat wij eerst moeten instemmen en dat wij het dan zwart-op-wit te zien krijgen als onderdeel van de rijkscoördinatieregeling?

Staatssecretaris **Visser**: Ik probeer even uw laatste vraag te begrijpen.

De **voorzitter**: Het stond niet zwart-op-wit, dus er was onrust onder de bevolking die eigenlijk niet heeft gezien op grond waarvan de regering tot deze keuze is gekomen. U zegt dat alsnog te gaan delen in het kader van de rijkscoördinatieregeling. Maar wat u niet met de bevolking heeft gedeeld, heeft u ook niet gedeeld met deze Kamer. Of zie ik dat verkeerd? Wordt dat alsnog gedeeld?

Staatssecretaris **Visser**: Ik heb ook richting de Tweede Kamer aangegeven dat als onderzoeken openbaar zijn, ze openbaar zijn. Dan zal ik ze uiteraard met de gemeente delen en met de inwoners, maar ook met beide Kamers, als de Tweede Kamer daartoe het verzoek heeft gedaan, maar ook als uw Eerste Kamer daartoe het verzoek doet; dat staat buiten kijf.

Ik heb ook aangegeven dat het onderzoek zodra het beschikbaar is wat mij betreft online wordt geplaatst, zodat mensen daar zelf ook kennis van kunnen nemen, ook omdat het relevant is voor eventuele zienswijzen. Want zoals u weet, leidt de rijkscoördinatieregeling eerst tot een voorontwerp, waarop de provincie, de gemeenten en de wettelijke adviseurs kunnen reageren. Dat wordt verzameld in een nota van antwoord en vervolgens wordt dit samen met een rijksinpassingsplan aangeboden. Dan kunnen ook alle inwoners daarop reageren. Ik denk dat het dan ook relevant is dat je alle onderzoeken die je hebt gedaan in het kader van de onderbouwing – breder dan alleen alternatief onderzoek of cumulatieonderzoek, maar ook flora en fauna, alles wat te maken heeft met milieu, gezondheid en dergelijke – beschikbaar stelt, zodat mensen daar zelf ook kennis van kunnen nemen, maar het ook kunnen betrekken bij hun zienswijze. Het zou een beetje raar zijn om dat niet inzichtelijk te maken als die onderzoeken gewoon beschikbaar zijn. Wat mij betreft komen ze voor inwoners in ieder geval online te staan, zodat ze voor eenieder op elk moment gewoon beschikbaar zijn. Zodra die informatie beschikbaar is, zal die aan ook uw beide Kamers worden toegestuurd. Ik heb richting de Tweede Kamer in ieder geval het gezondheidsonderzoek naar cumulatie-effecten toegezegd en ook het alternatieve onderzoek als dat er is. Dus dat geldt ook voor u als daar behoefte aan is. Die behoefte is er, zie ik aan het geknik.

De heer **Koole** (PvdA): Kan de Eerste Kamer beschikken over het onderzoek van 2012, op grond waarvan u heeft geconcludeerd dat Herwijnen de geschikte locatie is?

Staatssecretaris **Visser**: Het onderzoek uit 2012 was een onderzoek naar Nieuw-Milligen, of de locatie daar nog kon blijven. Dat is waarnaar gekeken is. Daar is uitgekomen dat 60 meter ophoging wel leidt tot een beter radarbeeld, net als 90 meter ophoging, maar niet de combinatie met Wier, en dat je een goede radarafdekking hebt in Zuidoost- en Zuidwest-Nederland, dus Zeeland alsook de Randstad. Dat is de vergelijking die daarin is gemaakt. Daarna is er aanvullend onderzoek gedaan door Defensie zelf, maar dat heeft zoals ik u aangaf niet geleid tot het een-op-een kunnen volgen van iedere locatie die is onderzocht. Ook in het kader van het herwinnen van vertrouwen vind ik nu wel belangrijk om nog een keertje te laten zien dat we tot deze afweging zijn gekomen. Dat onderzoek uit 2012 ga ik beschikbaar stellen, waarin is gekeken of we op Nieuw-Milligen konden blijven. Dat was de vraag in het 2012-onderzoek. Daar begon ik ook mee. Het liefst blijf je op een Defensielocatie, want dan hoef je de procedure niet in te gaan. Dat wordt ook online geplaatst, maar er moet nog wel worden bekeken wat openbaar en wat niet openbaar kan. Vandaar dat het nog niet op de website is geplaatst. Maar wat wel kan en al beschikbaar is, zullen we online plaatsen. De twee onderzoeken die zijn toegezegd, ook in de Tweede Kamer, en waar zojuist om is gevraagd, zullen wij de Kamer toesturen, zodat zij daar kennis van kan nemen.

De **voorzitter**: We hebben nog vier minuten. Ik zie dat de heer Gerbrandy ook net is binnengekomen. Hij heeft de discussie niet kunnen volgen, maar als hij een brandende vraag heeft, geef ik hem graag de gelegenheid.

De heer **Gerbrandy** (OSF): Ik dacht dat de vergadering om 15.30 uur zou beginnen, dus er is iets misgegaan.

De **voorzitter**: Duidelijk. Ik zie dat de heer Ganzevoort nog een nabrander heeft. Daarna de heer Rietkerk nog.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Dat de Staatssecretaris Herwijnen een geschikte locatie vindt, snapt iedereen. Er zijn nog wel wat toetsen, maar de grote puzzel is deze, en de Staatssecretaris gaf dat eigenlijk zelf ook aan: is er niet een enorme tunnelvisie ontstaan? Op een gegeven moment bleek Herwijnen beschikbaar. Op dat moment zijn volgens de Staatssecretaris twee dingen bij elkaar gekomen en is men gaan kijken of Herwijnen past. De vraag die op tafel had moeten liggen – en daar staan wij nu voor – is of alle alternatieven goed zijn afgewogen. Of is de tunnelvisie ontstaan van: Herwijnen is een optie, laten wij kijken of het daar kan, ja, het kan daar, maar nu wil men daar niet meewerken? Is de Staatssecretaris niet in een tunnel terechtgekomen, hetgeen voor radars heel ongezond is?

Staatssecretaris **Visser**: Nee, want dan had ik niet toegezegd, ook niet aan de gemeente West Betuwe, om het hele proces opnieuw inzichtelijk te maken. Zo sta ik erin. Dat heb ik ook proberen aan te geven in antwoord op een aantal vragen. Als blijkt dat er een briljante locatie is die wij al die jaren compleet over het hoofd hebben gezien, dan zouden wij gek zijn om daar niet direct ja tegen te zeggen. Maar het feit dat daar altijd al twee radars hebben gestaan, geeft aan wat die locatie betekent. En omdat er naar alle waarschijnlijkheid wat dat betreft sprake is van een goede dekking in het zuiden van Nederland, inclusief Zeeland en de Randstad, zul je heel snel in die omgeving en bij die locatie uitkomen. Daarover moeten we ook eerlijk zijn. Je zult niet snel op een heel andere locatie terechtkomen. Hoe dan ook zal het in dat gebied zijn, ook vanwege de eisen van Defensie. Als een van de radars uitvalt, moet je toch een minimale dekking voor Nederland kunnen garanderen. De keuze die je hebt, begint heel grofmazig, maar uiteindelijk wordt die heel specifiek. Daarom heb ik ook met de gemeente West Betuwe gedeeld dat de factor tijd dan cruciaal wordt. Als blijkt, bijvoorbeeld naar aanleiding van de vraag van mevrouw Huizinga, dat er een locatie beschikbaar komt waar je nog een hele onteigeningsprocedure moet starten, dan weet je zeker dat het heel lang gaat duren. Stel dat je een compleet grondverwervings-traject moet gaan doen. Dan gaat dat aspect echt meespelen in dezen. Ik wil juist geen tunnelvisie. Ik wil inzichtelijk maken waarom wij tot deze keus zijn gekomen en mensen de gelegenheid geven om mee te kijken en suggesties te laten geven. Dan wordt ook helder dat wij daar specifiek naar hebben gekeken. In het kader van de rijkscoördinatieregeling en de zienswijzen is wat dat betreft ook inzichtelijk dat die locaties zijn bekeken en zijn afgevalen vanwege x, y of z, maar misschien dat er nog een locatie tussen zit waarvan wij zeggen: ja, die was het misschien toch. En dan trek ik hem in. Ik hoop dat ik de suggestie van een tunnelvisie daarmee wegneem, want dat willen wij juist voorkomen. Ik vind dat belangrijk.

De **voorzitter**: We hebben een paar minuten extra. De heer Rietkerk en mevrouw Teunissen nog kort.

De heer **Rietkerk** (CDA): Even over de twee voorontwerpen, het rijksruimtelijk plan en de omgevingsvergunning. Wil de Staatssecretaris toezeggen dat in dat kader een informatiebijeenkomst wordt gehouden en dat iedereen dan de belangenafweging kan zien met betrekking tot de locaties en alles rondom de vergunningverlening?

Staatssecretaris **Visser**: Ja, inclusief de toelichting op beide onderzoeken. Aan de voorkant is er de website met de mogelijkheid tot het indienen van alternatieven en vragen. Dat is bewust gedaan. Wat daarbij hoort, is dat je vervolgens ook terugkoppelt, niet alleen online, maar ook door het organiseren van fysieke bijeenkomsten. Die toezegging kan ik bij dezen doen, zodra de onderzoeken er zijn. Zoals de Kamer weet, ligt het voorontwerp formeel nog bij de provincie, de gemeenten en de wettelijk adviseurs. Het lijkt mij wel goed om aan de voorkant direct informatiebijeenkomsten te organiseren voor de inwoners.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD): Is Herwijnen de meest geschikte locatie, of de enige geschikte locatie? De Staatssecretaris jaagt de gemeente West Betuwe tegen zich in het harnas. De verwachting is dat er juridische procedures gaan volgen. We hebben de rijkscoördinatieregeling, het inpassingsplan, het bestemmingsplan, de omgevingsvergunning bouw en de omgevingsvergunning milieu, maar daar kunnen allemaal rechtszaken tegen worden gestart. De vraag is dus of we niet heel erg veel vertraging gaan oplopen. Gaat het niet heel erg lang duren voordat het hele proces is afgerond? Kan de Staatssecretaris daarom niet veel beter kiezen voor het regelen van de betrokkenheid aan de voorkant, maar dan echt goed aan de voorkant, en de onderzoeken afronden? Gaat dat op lange termijn niet sneller?

De **voorzitter**: De Staatssecretaris voor de laatste keer.

Staatssecretaris **Visser**: Die betrokkenheid proberen wij nu aan de voorkant te regelen door de mogelijkheid om suggesties te doen, zowel over het cumulatietoetsen naar de gezondheidseffecten – een belangrijke vraag van de gemeente – als over de alternatieven. De rijkscoördinatieregeling integreert alles. Er is ook maar één procedure. Als blijkt dat Defensie dingen fout heeft gedaan, of als er bezwaren zijn, dan bekijkt de Raad van State dat alles in één keer. De rijkscoördinatieregeling bestaat uit twee onderdelen, het ruimtelijk besluit en de vergunningen, dus alles wat te maken heeft met milieu en gezondheid. Daarvoor geldt één procedure. Dat is anders dan bij een bestemmingsplanprocedure, waarbij een en ander elkaar opvolgt. Daarom is ook gekozen voor een rijkscoördinatieregeling. Dan kun je alles integraal in één keer voorleggen. Als dingen niet goed zijn gegaan, of als inwoners ergens toch voor naar de Raad van State gaan, dan kunnen al die zaken in één keer door de Raad van State worden beoordeeld. Dan hoeft je niet per onderdeel een verschillend traject af te lopen. Daarmee zijn de snelheid van de procedure en de integraliteit, ook vanuit de Raad van State, gegarandeerd.

De **voorzitter**: Dank u wel, Staatssecretaris, voor de uitvoerige beantwoording van alle vragen. Wij gaan het even laten bezinken en dan komen we er binnenkort nog één keer op terug. Dit was in ieder geval een verhelderend mondeling overleg. Dank voor uw komst op korte termijn.

Sluiting 15.33 uur.